

Prof. dr Marija Lučić-Ćatić, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije,
Univerzitet u Sarajevu

Prof. dr Dina Bajraktarević Pajević, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije,
Univerzitet u Sarajevu

Specifičnosti kriminalističkog intervjua sa žrtvama kaznenih djela počinjenih iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta

Prilikom istraživanja kaznenih djela počinjenih iz mržnje prikupljanje obavijesti od oštećenih nerijetko predstavlja korak od čijeg izvršenja ovisi slijed kriminalističkog istraživanja i kaznenog postupka. Navedeno osobito dolazi do izražaja kada su žrtve kaznenih djela počinjenih iz mržnje izabrane temeljem njihove seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Uzevši u obzir činjenicu da veliki broj istraživanja ukazuje da žrtve kaznenih djela počinjenih iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta iznimno rijetko prijavljuju navedena djela u komparaciji sa žrtvama zločina iz mržnje počinjenih temeljem drugih zaštićenih karakteristika, način provođenja kriminalističkog intervjua sa žrtvom, kao prvog kontakta sa policijskim službenikom, može djelovati ohrabrujuće ili demotivirajuće na žrtvu glede prijavljivanja kaznenog djela, ali i formiranja generalnog stava o policijskim službenicima. U cilju rasvjetljavanja ovog fenomena, u radu je provođenjem strukturiranog intervjua sa LGBTI osobama, žrtvama zločina iz mržnje, izvršena kvalitativna analiza percepcije provedenih intervjua i njena komparacija sa teorijskim postavkama i smjernicama za provođenje kriminalističkog intervjua sa osjetljivim kategorijama. Temeljem identificiranih diskrepancija su kreirani prijedlozi za unapređenje rada policijskih službenika u navedenim situacijama, odnosno unaprjeđenje tehnika i taktika provođenja navedene radnje, što je jedan od temeljnih ciljeva ovog rada. Pored navedenog kao opći cilj rada se nameće i poticanje budućih istraživanja u ovoj oblasti. Zaključke predstavljene u radu je potrebno sagledavati kroz prizmu njegovih ograničenja koja se ogledaju u veličini uzorka. Naime, stopa odgovora je iznimno

mala u odnosu na ukupan broj distribuiranih upitnika stoga dobiveni rezultati nisu pogodni za dedukciju i generalizaciju zaključaka. Ipak, dobiveni rezultati predstavljaju jedinstven uvid u iskustva LGBTI osoba, žrtava zločina iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta koje su djelo prijavile policijskim organima te iako se rezultati istraživanja ne mogu generalizirati, isti mogu poslužiti, u kombinaciji sa teorijskim postavkama, kao orijentacija za unapređenje postojećih modaliteta provođenja kriminalističkog intervjua sa ovom kategorijom žrtava.

Ključne riječi: kriminalistički intervjua, kaznena djela počinjena iz mržnje, rodni identitet, seksualna orijentacija

1. UVODNA RAZMATRANJA

O točnim statistikama žrtava homofobnog nasilja i zločina iz mržnje počinjenih temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta je teško govoriti, kako globalno tako i u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: BiH), obzirom da oštećeni najčešće ne prijavljuju djela koja su doživjeli. Stoga je iznimno bitno prepoznati osobitosti LGBTI problematike kako bismo razumjeli razloge neprijavlivanja nasilja te kako bismo bili u mogućnosti ohrabriti oštećene da izvrše prijave (Popov i sur., 2011).

Naime, mnoga istraživanja ukazuju na činjenicu da žrtve zločina iz mržnje počinjenih temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta iznimno rijetko prijavljuju navedena djela u komparaciji sa žrtvama zločina iz mržnje počinjenih temeljem nekih drugih zaštićenih karakteristika (Herek i sur., 2009; Williams i Robinson, 2004; Pikić i Jugović, 2006). Kao glavni razlozi neprijavlivanja nasilja se navode: nepovjerenje u službene osobe s kojim se oštećeni susreće u postupku, strah od otkrivanja seksualnog identiteta, strah od stigmatizacije, strah od policije, nedostatak informacija o mogućoj pomoći, nedostatak nadležnih službi pomoći te percepcija policije kao homofobne (Popov i sur., 2011; Kuehnle i Sullivan, 2003). Comstock (1989) je u svojoj studiji utvrdio da 73% osoba koje su bile žrtve zločina iz mržnje počinjenih temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta nikada to nisu prijavile policiji zbog uvjerenja da je policija homofobna (67%), zbog općeg straha od policije (14%) te zbog straha od otkrivanja njihove seksualne orijentacije javnosti (40%). Svakako je bitno istaći i strah od okrivljavanja za vlastitu viktimizaciju kao jedan od razloga neprijavlivanja (Chuang i Addington, 1988: 614), kao i strah od sekundarne viktimizacije (Berrill i Herek, 1990).

Uzevši u obzir činjenicu da neadekvatan broj prijavljenih zločina iz mržnje stvara nerealnu sliku o stvarnom stanju date pojave što direktno onemogućava policijske službenike i policijske organizacije da štite sve građane podjednako i dovodi u pitanje osnovna prava oštećenih te da je većina prethodno navedenih razloga neprijavlivanja u direktnoj svezi sa policijskim službenicima

i njihovim postupanjem, rad na unapređenju odnosa oštećeni-policijski službenik u ovoj oblasti se nameće kao imperativ (Dičić Kostić, 2014, 57).

S obzirom da je policija prva društvena služba kojoj bi se LGBTI osobe trebale obratiti u slučaju viktimizacije i da su policijski službenici ti koji prvi dolaze na mjesto događaja i prvi koji stupaju u interakciju sa žrtvom, način na koji oni postupaju u takvim situacijama su od ključne važnosti za daljnje postupanje u odnosnom slučaju. Adekvatno postupanje policijskih službenika u slučajevima zločina iz mržnje generalno pa i zločina iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta, od osobite je važnosti glede same žrtve, ali i mogućnosti rasvjetljavanja relevantnih okolnosti i provođenje kriminalističkog istraživanja (Pavliček, 2013; Perry i Franey, 2017). Kada se žrtva zločina iz mržnje počinjenog temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta odluči da prijavi kazneno djelo upravo prvi kontakt sa policijskim službenicima i prvi koraci koje oni poduzimaju, uključujući i sam način vršenja kriminalističkog intervjua (bilo da se radi o preliminarnom ili početnom), će biti odlučujući za daljnji tijek istrage. Navedeno osobito dolazi do izražaja ako se uzme u obzir da u većini slučajeva do rasvjetljavanja prijavljenih kaznenih djela dolazi jer žrtva koja prijavljuje slučaj policiji navodi osumnjičenika ili daje korisne podatke za identifikaciju počinitelja (Borovec i Burazer, 2007).

U kojoj mjeri će provedeni intervjui polučiti dobru osnovu za kriminalističko istraživanje i kazneni postupak će ovisiti o nizu čimbenika koji su uvjetovani samom vrstom počinjenog djela, kao i karakteristikama žrtve.

2. SPECIFIČNOSTI KRIMINALISTIČKOG INTERVJUA SA ŽRTVAMA ZLOČINA IZ MRŽNJE POČINJENIH TEMELJEM SEKSUALNE ORIJENTACIJE I RODNOG IDENTITETA

Specifičnosti kriminalističkog intervjua sa žrtvama zločina iz mržnje počinjenih temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta se mogu definirati kroz specifičnosti koje proizlaze iz same naravi kaznenog djela (riječ je o zločinu iz mržnje), kao i odabira žrtve (LGBTI osobe),¹ no u svrhu ovog rada ćemo ih tretirati i prezentirati kao jedinstvene.

Neke od specifičnosti koje su svojstvene za zločine iz mržnje prema LGBTI osobama, a kojih policijski službenici moraju biti svjesni prilikom prvog (ali i svakog narednog) kontakta za žrtvom ovih djela te prilikom provođenja kriminalističkog intervjua su sljedeće:

- Zločini iz mržnje imaju snažniji utjecaj na žrtvu nego je to slučaj s drugim kaznenim djelima.

Naime, zločini iz mržnje imaju vrlo snažne učinke na pojedinca i skupinu kojoj on pripada te

¹ Ovdje je bitno napomenuti da žrtve zločina iz mržnje ne moraju nužno biti nositelji zaštićene karakteristike temeljem koje je izvršeno djelo već se može raditi i o pogrešnoj percepciji ili dovođenju u vezu sa osobama koje dijele zaštićene karakteristike (u ovom slučaju seksualnu orijentaciju i rodni identitet). Vidjeti više u: Filipović (2019:16); OSCE/ODIHR (2009:47) i LESS i CESMUS (2012:7).

na cjelokupnu društvenu zajednicu (Bajraktarević Pajević, 2016).

- Žrtve zločina iz mržnje mogu iskusi različite emotivne reakcije poput straha, izolacije, poricanja, samo-okrivljavanja, anksioznosti, gubitka nade i volje, bijesa, agresivnosti, nasilnog ponašanja i sl. (OSCE/ODIHR, 2012: 28). Nadalje, sukladno međunarodnim standardima, a u kontekstu policijskog postupanja, LGBTI osobe spadaju u skupinu tzv. posebno osjetljivih kategorija što iziskuje osobito obazrivo postupanje (Kovčo-Vukadin, 2015: 183.).
- Žrtve zločina iz mržnje mogu iskusi različite emotivne reakcije poput straha, izolacije, poricanja, samo-okrivljavanja, anksioznosti, gubitka nade i volje, bijesa, agresivnosti, nasilnog ponašanja i sl. (OSCE/ODIHR, 2012: 28).
- Nadalje, žrtve zločina iz mržnje mogu razviti i određene psihološke poteškoće, mogu pribjegavati autodestruktivnim i opasnim ponašanjima poput zlouporabe alkohola ili narkotičkih sredstava, samoozljeđivanja, pribjegavanja nasilju, depresije, anksioznosti, suicida i sl. (OSCE/ODIHR, 2012: 28).
- Svakako veliki problem zločina iz mržnje prema LGBTI osobama jest i visoka stopa sekundarne viktimizacije žrtve (Tripković, 2013:23). Naime, sekundarna viktimizacija žrtve može nastati na mnogo načina. Npr. kada šira društvena zajednica, tijela kaznenog progona ili neke druge institucije kojima se žrtva obratila za pomoć, minimiziraju ono što joj se dogodilo ili kada profesionalci, u okviru vršenja svoje dužnosti, pokazuju iste predrasude kao počinitelj djela (OSCE/ODIHR, 2012: 78; McLaughlin i sur., 2000: 33).

Temeljem navedenih specifičnosti i općih preporuka za provođenje kriminalističkog intervjua moguće je kreirati smjernice za vršenje kriminalističkog intervjua u slučajevima zločina iz mržnje počinjenih temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Opće preporuke za provođenje kriminalističkog intervjua se tiču općih načela poput poštivanja osobe, njenog dostojanstva, vremena i suradnje, davanja potrebitih obavijesti, motiviranja, davanja aktivne uloge, isključivanja sugestije i sl. Potom, općih karakteristika koje su u svezi sa vremenom intervjuiranja, prostorom gdje se intervjuiranje vrši, dobi intervjuirane osobe, psiho-fizičkim stanjem, vrstom intervjua i sl. te specifičnostima u radu sa osjetljivim svjedocima i žrtvama kaznenih djela (Pavliček, 2013).²

Sagledavši opće preporuke kroz prizmu specifičnosti rada sa žrtvama zločina iz mržnje počinjenih temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta moguće je izdvojiti sljedeće značajne činjenice i smjernice u svezi provođenja kriminalističkog intervjua:

- Prije svega, neophodno je da policijski službenici poznaju adekvatnu terminologiju koja se tiče odrednica sadržanih u skraćenici LGBTI te prihvatljivih i neprihvatljivih terminoloških inačica.³

² Za opće preporuke prilikom vršenja kriminalističkog intervjua vidjeti Pavliček (2013).

³ Za detaljnije terminološke odrednice vidjeti više u: SOC (2019).

- Također, policijski službenici moraju biti upoznati sa mogućnošću da vizualni rodni identitet žrtve ne odgovara onom koji je prezentiran u njezinim/njegovim dokumentima te znati kako postupati u takvim situacijama.⁴
- Nadalje, veoma je bitno da policijski službenici prilikom vršenja kriminalističkog intervjua budu svjesni osjetljivosti LGBTI populacije. Prilikom postupanja prema takvim osobama je potrebno da se prema njima odnose kao i prema svim drugim osjetljivim žrtvama koje zbog nekih svojih osobnih karakteristika ili zbog okolnosti u kojima je djelo počinjeno zahtijevaju poseban pristup i dodatnu potporu (Kondor - Langer, 2015:299).
- Za provođenje kriminalističkog intervjua je svakako bitno osvijestiti i mogućnost da su žrtve zločina iz mržnje (koje se često manifestira u određenim vidovima nasilja) najčešće u stanju šoka. To stanje može biti različitog intenziteta krećući se od uplašenosti i produženih emotivnih reakcija do ozbiljnijih simptoma poput osjećaja depersonalizacije i/ili derealizacije te hiperpobuđenosti. Intenzitet šoka nije lako odrediti a policijski službenik treba biti svjestan da se gotovo sve žrtve nalaze u stanju blažeg ili težeg šoka pa sukladno tome treba i postupati sa žrtvom (Popov, 2011).
- Pri postupanju sa osobom koja je upravo proživjela nasilje jako je važno imati na umu da ona nije isključivo svjedok koji će policajcu prenijeti informacije o događaju i počinitelju, već da se radi u prvom redu o ranjivoj, traumatiziranoj osobi tj. žrtvi (Perry i Franey, 2017).
- Stoga je i prije samog započinjanja kriminalističkog intervjua potrebno poduzeti sljedeće korake:
 - o izvršili procjenu psihofizičkog stanja žrtve;⁵
 - o ponuditi da se pozove hitna pomoć ili da se žrtva otprati u odgovarajuću medicinsku ustanovu;⁶
 - o ponuditi žrtvi da pozove ili da policijski službenici pozovu nekoga tko joj je blizak i/ili tko će joj pružiti podršku;
 - o pobrinuti se za sigurnost žrtve (objektivnu sigurnost ali i za osjećaj sigurnosti) (ACPOS, 2010).
- Glede samog provođenja kriminalističkog intervjua potrebno je voditi računa o sljedećem:
 - *Vremenu uzimanja izjave* – Iako bi preliminarni intervju trebalo obaviti što je prije moguće a u svrhu dobivanja što kvalitetnijih informacija, policijski službenici trebaju

⁴ Vidjeti više u: Kajtezović i sur. (2017).

⁵ Pored fizičkog stanja žrtve veoma je bitno izvršiti i adekvatnu procjenu samog psihičkog stanja žrtve obzirom da isto može biti od presudnog značaja za kvalitetu i kvantitetu informacija koje se trebaj prikupiti prilikom samog intervjua.

⁶ S obzirom da je policijski službenik često prva osoba s kojom se žrtva susreće, osim psihičkog stanja, policijski službenik treba obratiti pozornost na fizičko stanje. U slučaju težih ozljeda policijski službenik treba pružiti prvu pomoć, pozvati hitnu pomoć, odnosno odvesti žrtvu do prve medicinske ustanove no ukoliko se radi o lakšim tjelesnim ozljedama, policijski službenik treba predložiti medicinsku pomoć i ohrabriti žrtvu da tu pomoć i prihvati obzirom da iako žrtva na prvi pogled ne mora imati vidljive teže tjelesne ozljede, moguće je da ih je zapravo zadobila ali njihovog intenziteta nije ni sama svjesna zbog stanja šoka (Popov i sur., 2011: 24).

biti svjesni da se žrtve nerijetko nalaze u stanju šoka koji može utjecati na sposobnost davanja izjave. Ukoliko se procjeni da je žrtva u stanju šoka te da nije u mogućnosti razgovarati sa policijskim službenikom, intervjuiranje treba odgoditi. No i tada ga treba provesti u što kraćem roku obzirom da se većim protokom vremena gube relevantne informacije (Pavliček, 2013; Vujović, 2013).

- *Mjestu gdje se vrši kriminalistički intervju* – Na kojem mjestu će se vršiti intervjuiranje zavisi o svakoj konkretnoj situaciji. Ponekada će to biti na licu mjesta, ponekada u domu oštećenog, a ponekada u službenim prostorijama. Neovisno o tome gdje se intervju provodi, opće smjernice koje treba slijediti tiču se poštivanja dostojanstva žrtve, zaštite njene anonimnosti (glede zaštićenih karakteristika),⁷ pružanje objektivne sigurnosti te osjećaja sigurnosti žrtvi. Pored navedenog u situacijama kada se intervjuiranje obavlja u službenim prostorijama bitno je odvojiti prostorije u kojima se primaju žrtve od onih u kojima se primaju osumnjičene osobe. Pored toga potreba za poštovanjem privatnosti i zaštitom anonimnosti posebno dolazi do izražaja. I na koncu, potrebno je istaći da je neprimjereno obavljati razgovor sa žrtvom u prostorijama u kojima se nalazi veći broj službenika i stranaka te u prostorijama u kojima se obavljaju druge aktivnosti (Borovec i Burazer, 2006; Pavliček, 2013).
- *Broju osoba koje vrše intervjuiranje i ponavljanje izjave* – Uzevši u obzir da se u ovim slučajevima radi o osjetljivim žrtvama, a o čemu je ranije bilo riječi, potrebno je istaći da je neophodno da intervju vrši samo jedan policijski službenik te da je potrebno izbjeći naknadna intervjuiranja od strane drugih policijskih službenika čime se direktno umanjuje daljnja viktimizacija. Kad god je to moguće, počevši od preliminarnog intervjuja pa nadalje, svako intervjuiranje bi trebao vršiti isti policijski službenik bez nazočnosti drugih kolega. Također, ukoliko situacija dozvoljava ili zahtijeva potrebno je prilagoditi izbor policijskog službenika prema rodu i drugim zaštićenim karakteristikama kako bi se žrtva osjećala ugodnije, ali i kako bi se postigli bolji rezultati (McLaughlin, 2000; OSCE/ODIHR, 2012).
- *Osiguranje anonimnosti* – iako je već nekoliko puta spomenuto, svakako je potrebno još jednom naglasiti važnost garantiranja anonimnosti žrtava s obzirom na sve specifičnosti koje ova grupa zaštićenih karakteristika nosi (Kajtezović i sur. 2017).
- *Pretpostavljanje seksualne orijentacije i rodnog identiteta i direktna pitanja o istom* – Prije svega nikada ne treba pitati žrtvu je li se radilo o kaznenom djelu počinjenom iz mržnje. Umjesto toga, žrtvu treba pitati zna li što je motiv djela i istaći da su ponekada ljudi predmetom napada zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, seksualne orijentacije,

⁷ Neophodno je znati da nisu sve žrtve zločina iz mržnje počinjenih temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta autovane te je neophodno osigurati da se isto ne desi uslijed postupaka policijskog službenika.

rodnog identiteta i sl.⁸ Nadalje, ne treba iznositi pretpostavke o karakteristikama žrtve te koristiti stereotipe i pristrane termine koji bi mogli utjecati na sekundarnu viktimizaciju ili povlačenje žrtve (College of Policing Limited, 2014). Također, ponekad je moguće da žrtva i inzistira da djelo nije počinjeno iz mržnje iz mnogobrojnih razloga poput straha od ponovnog napada, nespremnosti da se objelodane zaštićene karakteristike, straha od policijskih službenika i sl. Ukoliko se desi takva situacija bitno je poštivati želje žrtve, ali konačna odluka o usmjeravanju istrage u pravcu mržnje kao motiva treba biti utemeljena na pažljivom balansu između sigurnosti i želja žrtve te javnog interesa (Bajraktarević Pajević, 2016:46).

- *Osuda i okrivljavanje* - Svakako je neophodno da policijski službenici u kontaktu sa LGBTI osobama imaju neosuđujući pristup, pokazujući empatiju i pružajući LGBTI osobi podršku kako bi se osjećala sigurno (Kondor - Langer, 2015). Žrtva nikada ne smije biti, djelomično ili u potpunosti, okrivljena za incident niti okrivljavanje treba biti vidljivo iz pitanja i postupanja službenika (OSCE/ODIHR, 2012).
- *Tempo intervjuja* – Pavliček (2013:130) ističe da je prilikom intervjuiranja osjetljivih žrtava (i svjedoka) poželjno usporiti dinamiku intervjuja zbog ograničenja kognitivnih i komunikacijskih funkcija uslijed akutnog stresa. Žrtvi treba dopustiti da ispriča cijelu priču vlastitim riječima i ne prekidati tijek priče, odnosno da iznese svoje viđenje događaja te iskaže sve osjećaje o njemu. Takvo postupanje omogućava žrtvi da se prisjeti što više detalja vezanih za incident koji se dogodio. Također, potrebno je osigurati pauze za relaksaciju i osvježanje žrtve, ukoliko se procjeni da je to neophodno.
- U konačnici potrebno je žrtvi *pružiti informacije o vjerojatnim koracima koji će biti poduzeti u istrazi te mogućoj potrebi za ponovnim kontaktom s policijskim službenicima* u svrhu uzimanja/produblivanja izjava. Neophodno je također pružiti i informaciju o načinu na koji žrtva može komunicirati s policijskom agencijom u svrhu dobivanja informacija u vezi sa stadijem istrage (Bajraktarević Pajević, 2016).

Praćenjem navedenih smjernica umanjiti će se sekundarna viktimizacija, pružiti najbolja zaštita žrtvi, dobiti relevantne informacije za istragu te dugoročno povećati povjerenje zajednice u policijske organizacije.

Temeljem kreiranih smjernica autori su željeli ispitati koliko se iste primjenjuju u praksi policijskih agencija u BiH u slučajevima zločina iz mržnje na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

⁸ Poželjno je navesti što veći broj zaštićenih karakteristika čime će se izbjeći sugestivnost navedenog pitanja i aluzija na pretpostavljenu seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

3. STUDIJ SLUČAJA: ISKUSTVA LGBTI OSOBA U BIH

3.1. Metodologija

Za potrebe rada je provedeno istraživanje u kojem je putem strukturiranog intervjua sa LGBTI osobama, žrtvama zločina iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta, izvršena kvalitativna analiza percepcije provedenih kriminalističkih intervjua, a u svrhu njene komparacije sa teorijskim postavkama i prethodno kreiranim smjernicama za provođenje kriminalističkog intervjua sa osjetljivim kategorijama. Dobiveni rezultati prezentirani u ovom radu nisu ranije obrađivani, prezentirani niti publicirani.

3.2. Sudionici istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo petnaest LGBTI osoba koje su bile žrtve zločina iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta i koje su navedeno prijavile policijskim organima. Uzorak je bio prigodan i zasnivao se na dobrovoljnosti ispitanika. Od ukupno 400 distribuiranih upitnika samo 15 osoba je odgovorilo na iste što stopu odgovora čini iznimno niskom.

Glede teritorijalne distribucije ispitanika jedan (1) odgovor je iz Republike Srpske, četrnaest (14) iz Federacije BiH (pet [5]Tuzlanski kanton, sedam [7]Kantona Sarajevo, jedan [1] Srednjobosanski kanton i jedan [1]Zeničko-dobojski kanton) dok odgovora iz Brčko distrikta BiH nema.

Po pitanju zaštićenih karakteristika temeljem kojih se napad desio dva (2) ispitanika se nisu izjasnila o navedenom, dva (2) ispitanika su kao razlog napada naveli rodni identitet, a preostalih jedanaest (11) ispitanika je navelo seksualnu orijentaciju kao razlog počinjenja djela.

Upitani za oblik nasilja kojem su bili izloženi, ispitanici su odgovorili da se radilo o sljedećim oblicima: dva (2) slučaja oštećenja imovine, šest (6) tjelesnih napada, tri (3) prijetnje napadom na život i tijelo te četiri (4) slučaja govora mržnje u formi vrijeđanja u živo i u online prostoru.⁹

3.3. Instrumentarij i postupak

Za potrebe ovog istraživanja osmišljena je anketa od dvadeset četiri (24) pitanja kroz koja su prikupljeni podaci o iskustvima LGBTI osoba, žrtvama zločina iz mržnje temeljem seksualne

⁹ Shvaćanje govora mržnje kao pojavnog oblika zločina iz mržnje je česta pogreška koja se javlja ne samo među laičkom javnosti u BiH već i među sudionicima lanca kaznenog progona (vidjeti više u Lučić-Čatić i sur., 2016). Stoga smo se opredijelili uključiti i ove odgovore u obradu podataka. Dodatni argument za navedeno počiva u činjenici da neovisno da li je riječ o žrtvama zločina iz mržnje ili govora mržnje i daje se radi o osjetljivim osobama te je potrebno primijeniti jednake smjernice za kriminalistički intervju.

orijentacije i rodnog identiteta, koje su djelo prijavile policijskim organima, prilikom provođenja kriminalističkog intervjua. Pitanja su kreirana koristeći prethodno osmišljene smjernice za provođenje kriminalističkog intervjua u odnosnim slučajevima.

Kao sastavni dio upitnika nalazio se naputak za popunjavanje te kratki opis svrhe i ciljeva istraživanja potpisan od strane prvog autora. U naputku je opetovano istaknuto da će anonimnost sudionika biti zagarantirana te da će se prikupljeni podaci prezentirati isključivo na razini zbirnih, a ne na nivou pojedinačnih odgovora. Za popunjavanje upitnika je bilo potrebno izdvojiti oko deset minuta.

Upitnik je distribuiran uz pomoć Sarajevskog otvorenog centra (u daljnjem tekstu SOC) te osobnih kontakata autora rada. Naime, predstavnici SOC-a su anketne upitnike distribuirali putem emailing lista LGBTI zajednice, a individualni kontakti autora su također izvršili diseminaciju upitnika putem društvenih mreža i osobnih emailing lista. Putem email-a je dostavljeno 400 upitnika, dok je njihov doseg putem društvenih mreža nemoguće izmjeriti.¹⁰ Upitnici su bili otvoreni za odgovore trideset dana.

3.4. Ograničenja istraživanja

Svakako je potrebno naglasiti da je stopa odgovora na upitnik iznimno mala u odnosu na ukupan broj distribuiranih upitnika te stoga dobiveni rezultati nisu uopće pogodni za dedukciju i generalizaciju zaključaka što ujedno i predstavlja ograničenje ovog istraživanja. Ipak, dobiveni rezultati predstavljaju jedinstven uvid u iskustva LGBTI osoba, žrtava zločina iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta koje su djelo prijavile policijskim organima te iako se rezultati istraživanja ne mogu generalizirati, isti mogu poslužiti, u kombinaciji sa teorijskim postavkama, kao orijentacija za unapređenje postojećih modaliteta provođenja kriminalističkog intervjua sa ovom kategorijom žrtava.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U nastavku su prezentirani dobiveni rezultati u kojim su za potrebe rada podaci obrađeni deskriptivnom statistikom.

Glede preporučenih koraka koje je potrebno poduzeti prije samog započinjanja kriminalističkog intervjua utvrđeni su sljedeći rezultati:

- Upitani da li bi reakciju policijskih službenika po prijavi opisali kao blagovremenu te koliko je vremena prošlo od trenutka prijave do momenta kada su ih policijski službenici kontaktirali radi provođenja intervjua/uzimanja izjave, osam (8) ispitanika je izjavilo da je reakcija bila

¹⁰ Ovim putem iskazujemo iznimnu zahvalnost predstavnicima SOC-a te našim individualnim kontaktima koji su distribuirali upitnik i omogućili realizaciju ovog istraživanja.

neblagovremena i da je od momenta prijave do provođenja intervjua prošlo više od mjesec dana dok je ostatak ispitanika bio zadovoljan brzinom reakcije policijskih službenika. Glede vrste prijavljenog djela u slučajevima prolongirane reakcije policijskih službenika pretežito se radilo o prijetnjama i govoru mržnje, dok je u slučajevima prijavljenog fizičkog nasilja i oštećenja imovine reakcija bila blagovremena.

- Na pitanje da li su policijski službenici prije vršenja intervjua izvršili procjenu psihofizičkog stanja, jedanaest (11) ispitanika je odgovorilo da nisu dok u devet (9) slučajeva policijski službenici nisu ponudili da pozovu hitnu pomoć. Nepozivanje hitne pomoći u devet (9) slučajeva je logična posljedica vrste počinjenih djela obzirom da se radilo o govoru mržnje, oštećenju imovine i prijetnjama gdje objektivno nije ni bilo potrebe za medicinskom intervencijom.
- Nadalje, prije vršenja intervjua policijski službenici su u samo jednom slučaju ponudili da pozovu nekoga tko je blizak žrtvi i/ili tko će joj pružiti podršku te su se u samo jednom slučaju pobrinuli za sigurnost žrtve što je osobito zabrinjavajuće uzevši u obzir ranije diskutirano stanje u kojem se žrtve nalaze te posljedice koje ova djela izazivaju.

Po pitanju smjernica za samo provođenje intervjua utvrđeno je sljedeće:

- U osam slučajeva je kriminalistički intervjui proveden u službenim prostorijama policijskih organa dok je u preostalim slučajevima proveden na licu mjesta u opasku da je u jednom slučaju intervjui proveden na licu mjesta u neposrednoj blizini napadača od kojih je u tom trenutku drugi policijski službenik uzimao izjavu („...morale smo se opet susresti s njima i pogledima mržnje ...“).
- U šest (6) slučajeva intervjuiranje je vršilo više policijskih službenika a u devet (9) slučajeva žrtve su morale više puta ponavljati svoju izjavu različitim policijskim službenicima. Ovakav način postupanja, ne samo da je štetan sa aspekta žrtve djela već direktno utiče na kvalitetu informacija koje će se dobiti kriminalističkim intervjui, a koje su od krucijalnog značaja za nastavak istrage.
- U samo četiri (4) slučaja je izbor policijskog službenika, koji vrši intervjuiranje, prema rodu i drugim zaštićenim karakteristikama, bio odgovarajući. U ostalim slučajevima ispitanici su istakli da bi im više odgovaralo da ih je intervjuirala osoba drugog roda od one koja je vršila intervjuiranje.
- Upitani jesu li policijski službenici prilikom vršenja intervjua iskazali poštovanje prema prijaviteljima, prema njihovom dostojanstvu, vremenu i suradnji samo dva (2) ispitanika su odgovorila potvrdno. Jedan ispitanik je u svom odgovoru naveo „Nešto između, ne bih rekla ni da ni ne.“ dok su ostali ispitanici smatrali da je poštovanje u cijelosti izostalo. Kao način izražavanja nepoštovanja ispitanici navode sljedeće izjave policijskih službenika prilikom intervjuiranja: „Nisu te prijetnje ništa ozbiljno. Ne treba dizati frku jer se zna šta su ozbiljne prijetnje.“, „Da li ti roditelji znaju da si lezbijka i da li ti znaš da je to grijeh?“ te „Ako si peder

budi to da niko ne zna i nemoj da se tako ponašaš.“. Prezentirano ponašanje policijskih službenika je neprihvatljivo i predstavlja formu sekundarne viktimizacije, ali i sekundarne diskriminacije te direktno utiče na suradnju sa žrtvom i kvalitetu informacija dobivenih intervjuom.

- Po pitanju anonimnosti žrtava sedam (7) ispitanika ističe da je njihova anonimnost bila osigurana, tri (3) ispitanika da nije, dok ostali ispitanici su naveli da ne znaju što se dešavalo nakon prijave no obzirom da su autovani isto im ne predstavlja problem. Iako je mali broj ispitanika istakao da njihova anonimnost nije bila osigurana ovakvo postupanje može imati direktne reperkusije na (ne)prijavljivanje djela od strane LGBTI osoba uslijed straha od prisilnog autovanja u zajednicama u kojima žive. Stoga je opravdano insistirati na nultoj toleranciji za ovakvo postupanje i primjenu preporuka iz smjernica (zaštita anonimnosti putem vremena intervjua, mjesta, daljnje komunikacije i sl.).
- Glede korištenja neprimjerenog rječnika i/ili terminologije prilikom vršenja intervjua osam (8) ispitanika je istaknulo da policijski službenici nisu koristili neprimjeren rječnik ili terminologiju od kojih je jedan ispitanik naveo da su policijski službenici otvoreno pitali za neke termine za koje nisu bili sigurni da li su korektni. Ostali ispitanici su istaknuli da su policijski službenici koristili neprimjerenu terminologiju („peder“, „lezba“, „gay je devijantno“) pa čak i uvredljive izjave „Pa zašto si peder, idi u Europu tamo je to normalno. Bodeš oči ljudima, ne vole pedere.“. Jedan od ispitanika je napisao u svom odgovoru da iako nije bilo neprimjerenog rječnika policijski službenici: „(...) su se obraćali sa distance i o našoj seksualnoj orijentaciji su govorili kao o ‘tome’ ili ‘to’.“, dok je drugi ispitanik naveo da je stav policijskih službenika „generalno homofoban i patronizirajući“ te da je prisutno umanjivanje značaja napada. Ovakvo postupanje policijskih službenika ne samo da je neprihvatljivo već direktno dovodi do daljnje viktimizacije žrtava, slabi povjerenje zajednice u rad policijskih agencija i uskraćuje Ustavom i zakonima garantirana prava određenoj kategoriji bh. stanovnika.
- Nadalje, u sedam (7) slučajeva su policijski službenici prilikom vršenja intervjua pretpostavljali seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet ispitanika, a u četiri slučaja su o istoj direktno pitali usprkos tome što navedeno nije uputno.
- Upitani o tome jesu li policijski službenici prilikom vršenja intervjua iskazivali bio koju vrstu osude i jesu li ih na bilo koji način okrivljavali za događaj koji im se desio, deset ispitanika je potvrdno odgovorilo na isto navodeći sljedeće primjere: „Da li sam ja provocirao? Zašto sam izlazio tako kasno?“, „Sam si svojim ponašanjem izazvao.“, „U više momenata su predlagali da promijenim svoj fizički izgled i način svog ponašanja da bi smanji rizik od sljedećih napada. Jedan policajac je rekao: ‘Kada tako izgledaš teško je za očekivati da ti se ništa loše ne desi.’“ te „Jesu, govorili su da moram razumjeti da moja vidljivost nekad tjera druge na nasilje.“.
- Glede tempa intervjua u samo šest slučajeva su policijski službenici prilikom vršenja intervjua omogućili žrtvi da neometano, tempom koji joj odgovara ispriča ono što joj se dogodilo. Jedan

od ispitanika je istakao da su konstantno požurivali proces što ga je dovelo do osjećaja da njegovu prijavu ne shvaćaju ozbiljno. Ovakva praksa, kao što je to slučaj i sa višestrukim ponavljanjem iskaza, će dovesti do „zatvaranja“ žrtve i umanjenja broja dobivenih informacija.

- I na koncu glede preporuke da se po okončanju intervjua žrtvi objasne vjerojatni koraci koji će biti poduzeti u istrazi i priopći način na koji mogu komunicirati s policijskom agencijom u svrhu dobivanja informacija u vezi sa stadijem istrage u deset slučajeva žrtve nisu dobile navedene informacije. Jedna od ispitanika je čak istakao da se prijavljeni napad desio 2014. godine i da do dana popunjavanja upitnika nema informacije o slučaju. Navedena praksa nije prihvatljiva osobito cijeneći devastirajuće posljedice, koje ova vrsta djela ima kako na pojedinca, tako i na zajednicu kojoj on pripada.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Cilj istraživanja je bio izvršiti kvalitativnu analizu percepcije provedenih kriminalističkih intervjua sa LGBTI osobama, žrtvama zločina iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta i njenu komparaciju sa teorijskim postavkama i smjernicama za provođenje kriminalističkog intervjua sa osjetljivim kategorijama a u svrhu unaprjeđenje tehnika i taktika provođenja navedene radnje.

Za navedene potrebe je, temeljem identificiranih specifičnosti zločina iz mržnje i LGBTI osoba kao osjetljivih žrtava te općih preporuka za provođenje kriminalističkog intervjua kreirana lista smjernica za vršenje kriminalističkog intervjua u slučajevima zločina iz mržnje počinjenih temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Potom su sukladno naputcima danim u smjernicama ispitana iskustva LGBTI osoba.

Iskustva prezentirana u točki 4. ukazuju na značajne manjkavosti u radu policijskih službenika u ovoj oblasti i potrebu za hitnim unaprjeđenjem. No prije donošenja takvog zaključka potrebno je da se još jednom osvrnemo na prisutna ograničenja u istraživanju. Naime, kao i druga istraživanja koja počivaju na anketnim upitnicima i ovo ima ograničenja imanentna metodama anketnih istraživanja. Nadalje, stopa odgovora je iznimno mala te stoga dobiveni rezultati nisu pogodni za dedukciju i generalizaciju zaključaka. Ipak, kako je ovo jedino istraživanje ove vrste izvršeno u BiH dobiveni rezultati predstavljaju jedinstven uvid u iskustva LGBTI osoba, žrtava zločina iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta koje su djelo prijavile policijskim organima te iako se rezultati istraživanja ne mogu generalizirati isti mogu poslužiti, u kombinaciji sa teorijskim postavkama, kao orijentacija za unaprjeđenje postojećih modaliteta provođenja kriminalističkog intervjua sa ovom kategorijom žrtava.

Istraživanjem je utvrđeno da u petnaest ispitivanih slučajeva policijski službenici pretežito ne postupaju sukladno specifičnim smjernicama za vođenje kriminalističkog intervjua sa LGBTI

osobama žrtvama zločina iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta te da je prisutno izražavanje predrasuda i okrivljavanje žrtava za njihovu viktimizaciju. Navedena praksa je neprihvatljiva sa aspekta ljudskih prava, zakonitosti postupanja, etičnosti u postupanju i sl. no i sa aspekta osnovnog cilja provođenja kriminalističkog intervjua, a to je prikupljanje obavijesti i relevantnih informacija za potrebe kriminalističkog istraživanja. Naime, kao što je to već istaknuto žrtve su veoma vrijedan izvor informacija i nerijetko jedine koje nam mogu pružiti relevantne informacije potrebne za rasvjetljavanje djela i identifikaciju počinitelja.

Upravo zbog toga se unapređenje postupanja policijskih službenika pri vršenju kriminalističkog intervjua u slučajevima zločina iz mržnje temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta nameće kao imperativ. Naime, bez bitnih pomaka u kvaliteti komunikacije i promjeni komunikacijskog stila policije prema žrtvama ovih djela neće moći ostvariti svrha kriminalističkog intervjua i potrebna pravna zaštita ove kategorije žrtava.

Rad u konačnici nudi listu smjernica za vršenje kriminalističkog intervjua u slučajevima zločina iz mržnje počinjenih temeljem seksualne orijentacije i rodnog identiteta (točka 2.) te se preporučuje da iste budu dostupne policijskim službenicima u okviru edukativnih materijala kako za osnovnu obuku, tako i za permanentne obuke, kao i da iste budu dostupne u policijskim organizacijama u formi bukleta, flajera ili drugih radnih materijala.

BIBLIOGRAFIJA

1. ACPOS (2010) Hate Crime Guidance Manual. Inverness: ACPOS;
2. Bajraktarević Pajević, D. (2016) Istraživanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za policiju. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar;
3. Berrill, K. T., Herek, G. M. (1990). Primary and secondary victimization in anti-gay hate crimes: Official response and public policy. *Journal of Interpersonal Violence*, 5(3), str. 401-413.;
4. Borovec, K., Burazer, M. (2007) Zaštita žrtava kaznenih djela Policija i sigurnost (Zagreb), godina 16. (2007), broj 1-2, str. 67-87;
5. Chuang, H. T., I Addington, D. (1988). Homosexual Panic: A Review of its Concept. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 33(7), str. 613–617.;
6. College of Policing Limited (2014) Hate Crime Operational Guidance. Coventry: College of Policing Limited. Dostupno na: http://www.report-it.org.uk/files/hate_crime_operational_guidance.pdf.;
7. Comstock, G. (1989). Victims of anti-gay/lesbian violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 4, str. 101-106.;
8. Dičić Kostić, N. (2014): Ljudska prava i policija: Uloga obuke i obrazovanja policije. U: Zbirka predloga praktične politike za reformu policije u Srbiji. 9. str. 54-74.;
9. Filipović, LJ. (2019) Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje: Komentar relevantnih krivično-procesnih odredaba i odredaba odabranog prekršajnog zakonodavstva. Sarajevo: Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini;
10. Herek, M. G., Gillis, J., Cogan, R. J. (2009). Internalized Stigma Among Sexual Minority Adults: Insights From a Social Psychological Perspective. *Journal of Counseling Psychology*, str. 56: 32-43.;
11. Kajtezović, A. i sur. (2017) Preporuke za unapređenje prava trans, inter i rodno varijantnih osoba. Zagreb: Trans Aid – udruga za promicanje i zaštitu prava trans, inter i rodno varijantnih osoba;
12. Kondor-Langer, M. (2015) Zaštita prava LGBT osoba: zakonodavstvo i policija. *Kriminologija i socijalna integracija* Vol. 23 Br.2. str. 282-305.;
13. Kovčo-Vukadin, I. (2015). Stavovi studenata visoke policijske škole o osobama homoseksualne orijentacije. *Kriminologija i socijalna integracija*, 23(2), str. 173-212.;
14. Kuehnle, K., Sullivan, A. (2003). Gay and Lesbian Victimization: Reporting Factors in Domestic Violence and Bias Incidents. *Criminal Justice and Behavior*, 30(1), str. 85–96.;
15. Law Enforcement Support Section (LESS) i Crime Statistics Management Unit (CESMU) (2012) Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual, str. 7. Dostupno na: <https://www.fbi.gov/file-repository/ucr/ucr-hate-crime-data-collection-guidelines-training-manual-02272015.pdf/view>;

16. Lučić-Ćatić, M., Bajraktarević Pajević, D., Kavazović, M. i Bojanić, N. (2016). Hate Crime or Hate Speech: Judiciary Practice in Bosnia and Herzegovina. Tematski zbornik radova međunarodnog značaja sa Međunarodnog naučnog skupa 'Dani Arčibalda Rajsja', str. 421-433;
17. McLaughlin, K. A., Malloy, S. M., Brilliant, K. J. & Lang, C. (2000) Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals. Newton, MA: National Center for Hate Crime Prevention, Education Development Center, Inc.;
18. OSCE/ODIHR (2009) Hate Crime Laws: A Practical Guide. Warsaw: OSCE/ODIHR;
19. OSCE/ODIHR (2012) TAHCLE: Training against hate crime for law enforcement (Curriculum for Trainers). Warsaw: OSCE/ODIHR;
20. Pavliček, J. (2013). Kriminalistički intervju. Zagreb: Međunarodno kriminalističko udruženje;
21. Perry, J., Franey, P. (2017). Policing Hate Crime against LGBTI persons: Training for a Professional Police Response. Council of Europe;
22. Pikić, A., Jugović, I. (2006). Nasilje nad lezbijkama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj: izvještaj istraživanja. Zagreb: Kontra.;
23. Popov, M., Jurčić, M., Bandalo, A., Labavić, N. (2011) Priručnik o suzbijanju nasilja protiv LGBT osoba za policijske djelatnike/ic. Zagreb: Zagreb Pride i Centar za LGBT ravnopravnost;
24. SOC (2019) Izvješće o pojavama govora mržnje i kaznenih djela učinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini u razdoblju od lipnja 2018. godine do lipnja 2019. godine. Sarajevo: Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra;
25. Tripković, Ekspanzija mržnje: osnovna obilježja masovnih zločina iz mržnje, str. 43. U: Maljević, A. i Vujović, S. (2013) Vodič za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika;
26. Vujović, S. (2013) Vodič za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Centar za društvena istraživanja Analitika;
27. Williams, M., Robinson, A. (2004). Problems and prospects with policing the lesbians, gay and bisexual community in Wales. Policing and Society, 14(3), str. 213-232.;

Peculiarities of a criminal interview with victims of hate crimes based on sexual orientation and/or gender identity

When investigating hate crimes, the collection of information from victims is often a step on which the rest of the criminal investigation and criminal proceedings depends. This is particularly evident when victims of hate crimes are selected on the basis of their sexual orientation and/or gender identity. Considering the fact that a large number of studies indicate that victims of hate crimes committed on the basis of sexual orientation and/or gender identity very rarely report these acts in comparison with victims of hate crimes committed on the basis of other protected characteristics, the manner of conducting a criminal interview of the victim, as a first contact with a police officer, can have an encouraging or demotivating effect regarding a reporting of a criminal offense, but also can affect the formation of a general attitude towards police officers. In order to shed light on this phenomenon, the authors conducted structured interviews with LGBTI victims of hate crimes and a qualitative analysis of the perception of interviewees and its comparison with theoretical postulates and guidelines for criminal interview with vulnerable categories. Based on the identified discrepancies the authors created proposals for improvement of the criminal interview, which is one of the basic goals of this paper. In addition, the general goal of the paper is to encourage future research in this area. The conclusions presented in the paper need to be viewed through the prism of its limitations which are reflected in the size of a research sample. Namely, the response rate is extremely low in relation to the total number of distributed questionnaires and therefore the obtained results are not suitable for deduction and generalization of conclusions. However, the results provide unique insight into the experiences of LGBTI victims of hate crimes based on sexual orientation and/or gender identity who reported the crime to the police, and although the results of the research cannot be generalized, they can serve, in combination with theoretical postulates, as an orientation for improvement of the existing modalities of a criminal interview with this category of victims.

Key words: *criminal interview, hate crimes, gender identity, sexual orientation*